

*Анатолій Вихрущ
(Тернопіль)*

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Досліджуючи історико-педагогічні закономірності інтеграційних процесів в освіті можна виокремити ряд найважливіших аспектів, які потребують вирішення.

По-перше, порівняльний аналіз системи базових понять в різних країнах дозволяє зробити висновок, що вчені розмовляють різними мовами, більше того, часто це явище спостерігається в межах однієї країни. На нашу думку, визріла необхідність проведення міжнародної конференції спеціалістів з педагогіки, логіки,

психології для обговорення головних визначень у гуманітарних науках.

Насамперед підкреслимо, що в посібниках з педагогіки, дисертаційних роботах у першому параграфі повинно домінувати слово “закономірність”. Ми ще не скоро доростемо до законів у педагогіці. Поки що можна говорити про закономірності, як про певні тенденції. Філософи традиційно розглядають закономірність як виявлення відкритих, відносно стійких зв’язків між явищами, що дозволяє описати, пояснити, передбачити розвиток подій. Відкритість і відносна стійкість особливо важлива для педагогіки в контексті геніальної тези А.С.Макаренка стосовно того, що за певних умов найкращий метод виявиться найгіршим. Окрім цього, надзвичайно привабливо виглядає можливість прогностичної оцінки, адже без здатності передбачення будь-яка система неефективна.

Характеристика понятійного апарату в усіх гуманітарних науках повинна починатися з відомої тріади: людина – індивід – особистість.

Запропонуємо визначення цих понять:

Людина – жива істота, здатна до розвитку та самопізнання.

Індивід (з лат. неподільний) – людина, яка характеризується неповторними якостями.

Особистість (особа, персона, в грецькому театрі – маска для актора) – індивід, який характеризується здатністю до творчої діяльності.

Такий підхід дозволяє розглядати особистість як живу істоту здатну, до розвитку і самопізнання, яка характеризується неповторними якостями і здатністю до творчої діяльності.

До речі, творчість має цікаве поєднання з латинським словом креативність, а “креатор”, це поняття, поєнане з Богом-творцем.

Запропоновані визначення дозволяють уточнити такі поняття: виховання, освіта, педагогіка.

Виховання повинно бути на першому місці, бо це поняття найстарше і сягає тих глибин етнопедагогіки, коли матерям вистачало розуму ховати маленьких дітей не лише від ворогів, але і від чужих очей, чого не можна сказати про нинішнє “інформаційне суспільство”.

Виховання – це діяльність, спрямована на розвиток людини.

Принагідно зауважимо, що конкретне наповнення суті особистісного підходу мало різний сенс у процесі історичного розвитку, але водночас були і спільні особливості.

Поняття “освіта” має чітко виражене християнське коріння і, використовуючи упродовж останніх п’ятнадцяти років цей тезис, у тому числі на лекціях в Україні та Польщі, ми не знаходимо кращого пояснення.

Освіта – процес розвитку духовності людини і підготовки до успішної діяльності.

До речі, цілком закономірно росіяни гордяться своїм поняттям “образование” теж шукаючи витоки на першій сторінці Біблії. Можна було б сказати так : “Освіта для світла і світу”.

Педагогіка – наука про закономірності розвитку особистості.

У даному випадку слово “закономірність” начебто і зайве. Адже кожна наука вивчає закономірності. Ми використовуємо його для підсилення головної думки. Для розуміння суті інтеграційних процесів виокремимо проблему принципів науки, а також основ етнопедагогіки та християнської педагогіки як своєрідного фундаменту європейської педагогіки.

Педагогічна наука і практика – невід’ємний компонент національної культури кожного народу. Вона завжди проходила складний і суперечливий шлях історичного розвитку, поступово рухаючись від усної народної творчості до рівня теоретичних узагальнень і педагогічних технологій.

Ми свідомо використовуємо поняття “рух”, уникаючи порівняльних характеристик, тому що в останні роки виникає все більше сумнівів щодо переваг супермодних новацій, порівняно з відшліфованими тисячоліттями простими і геніальними висновками народної педагогіки. Очевидно, що в даному випадку ми маємо справу з концептуальними положеннями різних рівнів, які доцільно вивчати, узагальнювати, уникаючи порівнянь, оскільки мова йде про структурні елементи єдиної системи, що знаходиться в постійному розвитку.

На нашу думку, принципово важливі ще й такі попередні зауваження. Традиційно в історії педагогіки дотримуються трьох основних принципів: історизму, системності, науковості. Наш досвід дає змогу звернути увагу колег ще на два принципи: новизни й антикритицизму. Перший з них вимагає при всій повазі до мислителів, які збагатили національну культуру, відповіді на

складне запитання про новизну їх теорій у світовому історичному контексті. Характерно, що ці питання лише зрідка дискутуються в так званих точних науках і, практично, ігноруються в гуманітарній сфері. На кожному кроці ми зустрічаємось із завищеною оцінкою значимості національних педагогів, про спадщину яких так важко сказати, що ж врешті-решт вони дослідили вперше. Особливо часто цей недолік проявляється в "молодих" державах, які утверджуються на європейському просторі.

Щодо принципу антикритицизму, то його блискуче обгрунтував М.Реріх, на думку якого справжній дослідник не має часу і потреби в критичній оцінці попередників і сучасників, акцентуючи увагу на значимих результатах, одержаних іншими вченими.

Однією із центральних проблем педагогічних досліджень залишається питання періодизації. Аксіомою є висновок, що в основі всіх сучасних педагогічних систем завжди знаходиться етнопедагогіка. Порівняльний аналіз народних традицій різних націй дає змогу зробити цікаві висновки про можливу єдність стартових умов розвитку цивілізації. Зауважимо лише, що пошук у народних традиціях витоків усіх гуманітарних дисциплін є цілком виправданим. Усе, що безпосередньо стосується людини, не могло не зацікавити наших попередників, які, на відміну від сучасників, не мали потреби поспішати з висновками.

На основі аналізу особливостей етнопедагогіки українців стверджуємо таке.

1. У центрі народної мудрості завжди знаходилась особистість. Навіть у тому випадку, коли про неї безпосередньо не згадується, то цілком очевидно, що маються на увазі проблеми, пов'язані з різними аспектами життєдіяльності саме особистості.

2. Аналіз зразків усної народної творчості дає зробити висновок, що однією з центральних проблем у народній філософії, педагогіці, психології є питання долі. На перший погляд, людина нічого не може змінити, і тому повинна коритися силі вищих сил. На нашу думку, в даному випадку ми зустрічаємося з добре продуманою, глибокою й оригінальною системою психологічного захисту особистості. Адже у повсякденному житті ми часто зустрічаємося з ситуаціями, які не можемо змінити (смерть близьких людей, хвороби, старість), у такому випадку сучасні психотерапевти радять упродовж певного часу "пливти за течією", підкоритися подіям, які розвиваються незалежно від наших зусиль.

Доцільність такої поведінки чудово розуміли народні мислителі.

3. Чудовим прикладом діалектики етнопедагогіки є постійні заклики до активної особистої діяльності, що начебто заперечує попередній висновок. Цінуючи працю, яка забезпечувала виживання, народ відповідно виховував і підростаюче покоління. Відзначимо дві характерні особливості. По-перше, в етнопедагогіці іронічно оцінюються вербальні заклики до праці і надмірна діяльність. По-друге, оригінально розв'язується проблема відпочинку як зміна видів діяльності.

4. Велика увага в етнопедагогіці звертається на питання часу в житті особистості. Знову перед нами постає приклад випередження наукової думки на тисячоліття. Якщо проаналізувати сучасні підручники з педагогіки і психології, то може виникнути враження, що цієї проблеми взагалі не існує. Лише в окремих монографіях філософські, психологічні, економічні аспекти часу починають займати належне центральне місце.

5. В етнопедагогіці успішно розв'язувалась проблема, яка в сучасній психології та педагогіці має назву сензитивних періодів, тобто таких, які найбільш сприятливі для засвоєння нових для особистості видів діяльності. В усній народній творчості питання своєчасної підготовки дітей до життя аналізується багаторазово і різнопланово.

6. Узагальнення здобутків усної народної творчості дозволяє зробити висновок про добре продумані виховні аспекти підготовки молоді до спілкування з однолітками, молодшими і старшими людьми.

7. Неперевершеними до наших днів залишається народна методика боротьби особистості з афектами. серед яких домінуючим був, є і, мабуть, залишиться вічний наш супутник – страх. Чи багато є країн, в яких майбутні вчителі, батьки можуть прочитати в посібниках з педагогіки про фобії дітей? Можливо, в XXI ст. наукова думка наблизиться до цього питання, яке в етнопедагогіці розглядається як аксіома.

8. Особливу увагу потрібно звернути на форму засвоєння знань, моральних правил і настанов. У етнопедагогіці, як правило, це рекомендаційна форма, яка уникає примусу і погроз, передбачає творчість, активну розумову діяльність кожної молодої людини, яка приходить до озуміння істини начебто самостійно.

9. В етнопедагогіці українців високо оцінюється роль знань, професійна майстерність, прагнення особистості до самовдосконалення.

10. Народна мудрість освячує сімейні відносини. Єдиний "культ", який визнає етнопедагогіка українців, – це культ матері і батька.

На основі вищесказаного можна зробити висновок, що етнопедагогіка є складною, багаторівневою системою з яскраво вираженою особистісною спрямованістю, ефективність якої очевидна. Порівняльний аналіз народної педагогіки різних націй не тільки поліпшить взаєморозуміння між людьми, а й збагатить педагогічну науку і практику.

Досягнення етнопедагогіки знайшли логічне продовження в християнській педагогіці. Відзначимо, що нерозривний зв'язок з усною народною творчістю проявляється навіть у тому, що доволі часто педагогічні ідеї подаються у формі, наближеній до етнопедагогіки.

Спробуємо визначити основні засади християнської педагогіки, не претендуючи на остаточні висновки.

1. Християнство дає відповідь на основне питання, яке є центральним для кожної гуманітарної науки: "У чому суть і призначення людини"? Без чіткої відповіді на нього філософія, психологія, педагогіка втрачають сенс і стають "безлюдними". У Біблії ця проблема розв'язується трьома центральними положеннями.

По-перше, ясно й однозначно розв'язується питання створення людини: "Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою" (І М. 1,26). В одному слові сконцентована величезна інформація, яка передбачає достоїнство і відповідальність кожної людини.

По-друге, наступним кроком розвитку людини стає процес її одухотворення: "І дихання життя вдихнув у ніздрі її; і стала людина живою душею" (І.М.2,7). Як бачимо, наявність душі і життя є взаємозв'язаним актом. До речі, ніздрі – найкоротша дорога до мозку.

По-третє, заклик ...будьте досконалі; як досконалий Отець ваш Небесний!" (Мт. 5,48) є своєрідною метою як для кожної людини, так і для виховних систем.

2. Біблія визначає також сутність функціонування освітніх систем. Проаналізуємо основні аспекти такого значення поняття, як

"Освіта". Своєрідним центром цього слова є поняття "Світ". Кожний навчальний предмет повинен сприяти не лише розвитку особистості, а й підготовці молодого людини до життя у світі. Чи не у відсутності такого підходу приховується трудність засвоєння багатьох традиційно важких навчальних предметів? У цьому ж слові, щоправда, в дещо прихованій формі, знаходимо своєрідний вектор всієї виховної роботи. Маємо на увазі поняття "світло", "просвіта", освітлення душі особистості. Як не звернути увагу на той факт, що в Біблії, в розділі про перший день створення світу, слово світло згадується п'ять разів. Врешті-решт і перші слова Бога "Хай станеться світло!" – важко оцінити як випадковість Певною мірою, це поняття є своєрідним ключем для розуміння сутності людини. Перегорнемо сторінки Біблії і прочитаємо: "Ви світло для світу" (Мт.5,14); "... коли світло, що в тобі, є темрява, – то яка ж то велика та темрява!" (Мт.6,23); "Ніч минула, а день наблизився, тож відкиньмо вчинки темряви й зодягнімось у зброю світла" (Рим.13,12); "Ви-бо були колись темрявою, тепер же ви світло в Господі, – поведіться, як діти світла, бо плід світла знаходиться в кожній добрості. І праведності, і правді" (Еф.5,8-9); "... ви всі сини світла й сини дня. Не належимо ми ночі, ні темряві" (ІСол.5,5). "Бог є світло, і немає в Нім жодної темряви! Коли ж кажемо, що маємо спільність із Ним, а ходимо в темряві, то неправду говоримо (І ів. 1,5). І, врешті-решт, на останній сторінці Біблії читаємо: "А ночі вже більше не буде і не буде потреби в "світлі світильника, ані в світлі сонця, бо освітлює їх Господь Бог..." (Об.22,5)

Батьки добре знають, як світяться обличчя маленьких дітей. Випромінюють своєрідне світло і тепло люди похилого віку, які відзначаються добротою. Чому ж не світяться наші обличчя? Відповідь очевидна.

Освітлення душі особистості і підготовка її до життя, а також виживання в світі – ці два завдання є своєрідною основою, на якій повинен базуватися навчально-виховний процес.

3. Визначивши пріоритетні завдання розвитку особистості, християнська педагогіка пропонує чітку програму вдосконалення, серцевиною якої є десять заповідей. Проаналізуємо їх педагогічні аспекти. Насамперед звернемо увагу на думку про гріховність поклоніння фальшивим авторитетам: "Хай не буде тобі Інших богів передо мною! Не роби собі різьби і всякої подоби з того, що на небі вгорі, і що на землі долі, і що в воді під землею. Не вклоняйся їм і

не служи їм..." Наше покоління є яскравим прикладом того, до чого приводить поклоніння земним вождям. Не осуд, а жаль викликають люди, які, незважаючи на факти кривавих злочинів правителів, ходять з їх портретами вулицями українських міст.

Блискучий і водночас ганебний для вільної особистості результат тоталітарної системи виховання.

Якби християнство нічого не зробило для освіти, а лише освятило сімейні відносини, це був би безцінний дар для цивілізації. "Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь Бог твій дає тобі!" Чи є щось вище у теорії виховання всіх часів і народів?

Більше того, Біблія забороняє дітям осуджувати батьків, якими б вони не були. Діти, які оцінюють, критикують або судять батьків із невисоким соціальним статусом, роблять непоправну помилку. Адже батько і матір уже займають найвищі посади на землі – посади батька і матері.

Чи потрібно дивуватися, що у виховних системах видатних педагогів минулих років – від Я.А.Коменського до В.О.Сухомлинського – так багато уваги звертається на повагу до матері.

Для дитячої психології, можливо, центральною з часом стане ідея відповідального батьківства. На думку Іоана Павла II, відповідальне батьківство є постулатом любові людини, постулатом автентичної сімейної любові, бо любов не може бути невідповідальною, її краса, власне, й міститься у відповідальності. Коли вона відповідальна, то є насправді вільна. Якщо врахувати, що двадцяте століття, окрім високих епітетів, можна назвати віком сирітства, важливість даного положення стане очевидною.

Наступні заповіді характерні тим, що не лише забороняють аморальні вчинки ("Не вбивай!", "Не чини перелюбу!", "Не кради!", "Не свідчи неправдиво на свого ближнього!"), а й обмежують негативні думки і бажання ("Не жадай дому ближнього свого... ані всього, що ближнього твого!")

Досконала, логічна, емоційна програма, яка так необхідна для сучасної української школи і яка так важко долає надумані перепони.

4. Упродовж останніх років з'явилися книги відомих педагогів із красномовними і дещо незвичними назвами. Ю.Азаров написав об'ємну книгу "Педагогика любви й свободы". Певний резонанс

викликала також книга "Воспитание в свободе. Педагогика Рудольфа Штайнера". І цей перелік можна продовжити. *Сучасні педагоги все частіше повертаються до ідей, які давно вирішені християнською педагогікою, яка, власне, і є першою в історії цивілізації спробою створення педагогіки любові та свободи.* Невже може бути щось вище за добре відомий заклик: "Любіть ворогів своїх, благословляйте тих, хто вас проклинає, творіть добро тим, хто ненавидить вас, і моліться за тих хто вас переслідує..."? (Мт.5,44). Виникає закономірне запитання про можливість і доцільність такого рівня свідомості. Відповідь на нього кожна людина дає сама. Але не можна не звернути уваги на той очевидний факт, що відповідаючи злом на зло, ми провокуємо нове зло – і так до нескінченності. Утворюється своєрідна "мертва петля" зі злих вчинків. Відповідь добром на зло, дивує опонента і, як правило, зупиняє ріку ненависті. Якщо ж сили зла продовжують діяти, ви, принаймні, не берете в цьому участі.

У першому соборному посланні Св. Апостола Іоана знаходимо і відповідь на запитання про сутність справжньої любові: "... любімо не словом, ані язиком, але ділом та правдою" (І їв. 3,18).

Якщо проблема любові є очевидною основою християнської педагогіки і не викликає заперечень, то питання свободи залишає місце для дискусій. Основним контраргументом залишається широке використання поняття "Раб Божий". При цьому свідомо чи несвідомо ігноруються три аспекти. По-перше, як свідчать історики, згідно із законами римського права, раб був власністю лише одного господаря. Тобто людина, яка визнавала себе рабом Божим, ставала морально незалежною від земних правителів

По-друге, в посланні Св. Апостола Павла до Галатів підкреслюється один із основних висновків: "Христос для волі нас визволив. Тож стійте в ній та не піддавайтеся знову в ярмо рабства!" (Гал.5,1).

По-третє, достоїнство Божого сина заперечує рабство в принципі, бо "... ти вже не раб, але син. А як син, то й спадкоємець Божий через Христа" (Гал.4,7).

5. Психолого-педагогічна наука ще не здатна оцінити значимості і глибини такого феноменального явища, як *молитва*. Вдумаймося лише в перші два слова, якими мільйони людей розпочинають і завершують день: "Отче наш..." Чи знає історія більш дієву форму психологічного захисту особистості? Що відчуває сирота, промовляючи ці слова? Яку

унікальну можливість отримує будь-яка людина, в якій є ті чи інші проблеми? І взагалі, як оцінити стан людини під час молитви?

6. Окремо доцільно розглянути такий поширений і так мало вивчений афект, як страх. Лише на мить уявіть школу, в яку учні йдуть без страху. Комусь дуже вигідно, щоб наша молодь, і не тільки молодь, виростала під пресом невпевненості, страху, відчаю. Не випадково малодоступний для українців філософ К'єркегор писав: "Віруюча людина навічно дістає імунітет проти відчаю: вона переконана в можливості, адже для Бога кожної миті все можливе. Це та здорова віра, яка розв'язує всі суперечності".

Віра знімає проблему страху, в тому числі, і перед смертю. Одна із центральних думок Біблії висловлена в першому соборному посланні Св. апостола Іоана "Страху немає в любові, але досконала любов проганяє страх геть, бо страх має муку".

7. Глибинний психолого-педагогічний зміст має *святе таїнство сповіді*.

Як не відзначити важливості підготовчого етапу, під час якого християнин "широю молитвою, постом і примиренням з усіма людьми" готується почати нове життя". Значимість сповіді стає все більш очевидною для науковців. Якщо врахувати, що, на думку японських учених, ХХІ ст. буде століттям психології, то стає зрозумілою і важливість сповіді.

8. Крім позитивної програми розвитку особистості, християнська педагогіка містить чіткий перелік недопустимих її якостей. Можна було б передбачити, що перше місце в переліку негативних проявів людини мав би посідати атеїзм.

Насправді ж сім смертних гріхів значно глибше висвітлюють спрямованість сил зла; гординя, захлапність, нечистота, заздрість, нестриманість, гнів, лінивість. У ХХ ст. ми стали свідками численних прикладів ефективності такої програми деградації особистості.

9. Християнська педагогіка вперше в історії світової культури возвеличує роль учителя. Не можна забувати, що саме в Біблії слово *Учитель*

вперше було написано з великої літери.

Значимість і роль учителя, незважаючи на заклик Я.А.Коменського "А найкращі серед людей хай будуть учителями", – довго і повільно утверджувалася в суспільній свідомості.

10. Християнська педагогіка стала невід'ємною частиною культури розвинених країн. Попереду багаторічна робота, яка передбачає

теоретичне опрацювання проблеми на належному науковому рівні, створення системи методичного забезпечення, підготовку та передпідготовку педагогічних кадрів.

На засадах етнопедагогіки і християнської педагогіки очевидно, що Україна віддавна в європейській спільноті займає своє заслужене, місце.

SUMMARY

Vykhurschch Anatoliy

INTEGRATION OF THE UKRAINIAN EDUCATION INTO THE EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE

The main pedagogical concepts are analysed in the article. The special attention is paid to the regularities, science principles. The author's approach to the the major aspects of ethno-pedagogics and christian pedagogics is offered.